

**ŽIVOT
JEDNAKIH
MOGUĆNOSTI**

**PALE
GASAVO
ŠAJIPE
PALA
DŽUVDIPE**

**Vodič
kroz prava**

PODRŠKA IMPLEMENTACIJI
NACIONALNIH AKCIONIH PLANOVA
ZA UKLJUČENJE ROMA

AŽUTIPE E IMPLEMENTACIJAKE
E NACIONALNO AKCIAKE PLANENGE
PALI INKLUZIJA E ROMENGI

Implementira CARE
implementacija čerel CARE

U partnerstvu sa Euro Rom
Ande amalpevie e Euro Rom-esa

Podrška Ministarstvo za
ljudska prava i izbjeglice
Azutitl Ministarstvo pala
manušikane čaćipen thaj našavnen

Finansira Evropska Unija
Finansije čerel Evropska Unija

Projekat "Podrška implementaciji nacionalnih akcionih planova za uključjenje Roma", finansira Evropska unija iz Instrumenta za prepristupnu pomoć (IPA 2008), a realizira CARE INTERNATIONAL u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH i partnerskom organizacijom EURO-ROM iz Tuzle.

Izdavači: CARE INTERNATIONAL NWB
UDRUŽENJE INFOHOUSE

Autori: UDRUŽENJE KALI SARA - ROMSKI INFORMATIVNI CENTAR

Urednici: ŠEVKO BAJIĆ, CARE INTERNATIONAL NWB, DŽENANA ALAĐUZ,
UDRUŽENJE
INFOHOUSE

Lektorica: BRANKA MRKIĆ-RADEVIĆ

Dizajn i štampa: Design studio TRIPTIH

Tiraž: 100 kom.

Publikacija je izdata u okviru projekta "Podrška implementaciji Nacionalnih Akcionih Planova za uključanje Roma", kojeg implementira CARE International u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH i romskom nevladinom organizacijom Euro Rom iz Tuzle, uz finansijsku podršku Evropske Unije. Sam Vodič je izradila romska nevladina organizacija Kali Sara u sklopu informativne kampanje projekta "Podrška implementaciji Nacionalnih Akcionih Planova za uključanje Roma" koju realizira udruženje INFOHOUSE.

"Sadržaj, stavovi i podaci u ovoj publikaciji su objedinjeni za potrebe projekta: "Podrška implementacija Nacionalnih Akcionih Planova za uključanje Roma", i ne odražavaju zvanične stavove Evropske Unije u BiH"

SADRŽAJ

Uvod	5
OSOBNİ DOKUMENTI	7
Određivanje osobnog imena	7
Upis u matičnu knjigu rođenih	7
Naknadni upis	8
Pravo na ličnu kartu	8
Pravo na pasoš	8
PRAVO NA OBRAZOVANJE	10
PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE	10
Upis djece u vrtić	10
ZDRAVSTVO	13
ŠTA JE TO ZDRAVSTVENA ZAŠTITA?	13
Šta znači biti zdravstveno osiguran?	14
KAKO OSOBE KOJE NISU OSIGURANE MOGU PRISTUPITI ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI?	15
PRAVO NA RAD.	19
NAČINI I ROKOVI PRIJAVLJIVANJA NEZAPOSLENIH OSOBA	19
PRESTANAK VOĐENJA NEZAPOSLENE OSOBE U EVIDENCIJI	20
UGOVOR O RADU	20
BESPRAVNO IZGRAĐENA NASELJA ILI OBJEKTI I PROCES LEGALIZACIJE	22
Šta je legalizacija?	22
Kome se treba obratiti?	23
Koliko će koštati prikupljanje dokumenata?	23
ŠTA SE SMATRA BESPRAVNO IZGRAĐENOM GRAĐEVINOM?	23
PROCES LEGALIZACIJE	23
Šta ako propustite rokove?	25
Kad se smatra da je procedura konačno završena i da je objekat legaliziran?	26

UVOD

Do potrebe za izradu Vodiča koji bi trebao pomoći romskoj populaciji u ostvarivanju osnovnih prava došli smo nakon brojnih posjeta romskim zajednicama kad smo ustanovili da veliki broj Roma/Romkinja ne posjeduje osnovne lične dokumente, nemaju matični broj, rodni list, nisu prijavljeni na biroa za zapošljavanje niti su uključeni u sistem socijalne ili zdravstvene zaštite. Jedan od najčešćih razloga ovakvog stanja koji navode jeste činjenica da u određenom trenutku nisi znali za zakonom propisane rokove, obaveze ili jednostavno način na koji mogu prijaviti sebe ili porodicu u sistem socijalne i/ili zdravstvene zaštite.

Zbog ovakve situacije veliki broj Roma/Romkinja u BiH je praktično „nevidljiv“. Oni nisu registrovani u „sistemu“ i kao takvi nemaju nikakva prava, pa čak ni ona osnovna ljudska prava koja pripadaju svakoj osobi po rođenju u Bosni i Hercegovini.

„Vodič kroz prava“ je rađen u sklopu projekta: „Podrška implementaciji Nacionalnih Akcionih Planova za uključenje Roma“, kojeg implementira CARE International u saradnji sa Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH i romskom nevladinom organizacijom Euro Rom iz Tuzle, uz finansijsku podršku Evropske Unije. Sam Vodič je izradila romska nevladina organizacija Kali Sara u sklopu informativne kampanje projekta „Podrška implementaciji Nacionalnih Akcionih Planova za uključenje Roma“ koju realizira udruženje INFOHOUSE.

Tokom pripreme ovog Vodiča organizovane su i dvije javne debate, u Sarajevu i Tuzli, na kojima su predstavnici Centara za socijalni rad, drugih institucija i romskog nevladinog sektora, a na osnovu svog iskustva u radu sa romskom populacijom, mogli dati svoje konkretne sugestije na osnovni tekst Vodiča kao i upute za ostvarenje pojedinih prava.

Ovaj Vodič za nas predstavlja svojevrsni doprinos diskusiji o obrazovanju svih građana i građanki BiH o načinu na koji se ostvaruju prava zagarantovana ustavom i drugim konvencijama.

U Bosni i Hercegovini nadležnosti iz pojedinih oblasti se ponekad prepliću između institucija na različitim nivoima (entitetski, kantonalni, opštinski), te postoji mnogo specifičnosti vezano za prioritete oblasti iz Nacionalnih akcionih planova za Rome - obrazovanja zapošljavanja, zdravstva i stanogradnje. Izrada sveobuhvatnog Vodiča bi zahtjevala ulaganja značajnih materijalnih sredstava i angažman većeg broja stručnjaka iz pojedinih oblasti, stoga smo odlučili predstaviti Vam jednostavnu formu Vodiča, sa osnovnim uputama koje osobama/organizacijama koje rade unutar romske zajednice mogu pomoći da na adekvatan način informišu Rome/Romkinje o konkretnim koracima koje trebaju poduzeti u ostvarenju svojih prava.

Iskreno se nadamo da će ovaj Vodič biti naš skromni doprinos poboljšanju života romske populacije u BiH.

Sumka Bučan, MSc
Direktorica
Care International NWB

OSOBNI DOKUMENTI

Svaka osoba činom rođenja postaje potencijalni subjekt prava, koja mu država svojim unutarnjim uređenjem garantira.

Kažemo potencijalni, jer je nužno da se provede određena procedura kako bi osoba nakon rođenja dobila svoj identitet, koji joj jamči pristup pravima i po čemu se razlikuje od svake druge osobe. Ta procedura započinje prijavljivanjem rođenja djeteta i određivanjem osobnog imena.

Prijava rođenja se podnosi matičaru matičnog područja mjesta gdje se dijete rodilo.

Rođenje djeteta **se mora prijaviti u roku od 15 dana od dana njegovog rođenja.**

- a) Rođenje djeteta u zdravstvenoj ustanovi prijavljuje pismeno, matičaru, zdravstvena ustanova.
- b) Rođenje djeteta izvan zdravstvene ustanove u pravilu je dužan prijaviti otac djeteta, član domaćinstva, odnosno osoba u čijem je stanu dijete rođeno ili majka - kad za to bude sposobna.
- c) Rođenje djeteta može prijaviti i osoba koja je prisustvovala porodu, kao i osoba koja je saznala za rođenje djeteta.

ODREĐIVANJE OSOBNOG IMENA

Osobno ime djeteta određuju roditelji sporazumno. Ukoliko se roditelji nisu sporazumjeli o osobnom imenu djeteta, ili roditelji nisu u životu, ili su u nemogućnosti da vrše roditeljsko staranje, ili su nepoznati, osobno ime djetetu određuje **nadležno tijelo starateljstva**. Ukoliko samo jedan roditelj vrši roditeljsko staranje, tada samo taj roditelj određuje djetetu osobno ime.

Osobe koje su propisima o osobnom imenu ovlaštene da određuju osobno ime djeteta dužne su da, radi upisa u matični knjigu rođenih, prijave nadležnom matičaru ime djeteta.

Rok za određivanje imena djeteta u Federaciji je 60 dana a u Republici Srpskoj 30 dana od dana njegovog rođenja!

Ako se dogodi da je dijete rođeno mrtvo van zdravstvene ustanove, rođenje se mora prijaviti u roku od 24 sata od rođenja djeteta jer se u suprotnom ne može izvršiti upis u matičnu knjigu umrlih!

UPIS U MATIČNU KNJIGU ROĐENIH

Nakon određivanja imena djeteta slijedi upis u matičnu knjigu rođenih – RODNI LIST.

U matičnu knjigu rođenih matičar upisuje samo one podatke koje mu prijave otac, majka ili staratelj djeteta.

Rok za upis djeteta u matičnu knjigu rođenih je 30 dana.

Redovni upis u matičnu knjigu rođenih je besplatan!

Naknadni upis u matičnu knjigu rođenih se plaća!

NAKNADNI UPIS

U slučaju kada je protekao rok od **30 dana** od dana rođenja djeteta, matičar smije upisati činjenicu rođenja u matičnu knjigu rođenih samo na temelju rješenja nadležnog organa za naknadni upis.

Odluku o naknadnom upisu u FBiH donosi, u obliku rješenja, nadležni organ kantonalnog ministarstva unutarnjih poslova, a u RS-u nadležni općinski organ na čijem području se vodi matična knjiga, dok je u Distriktu Brčko to u nadležnosti šefa Odjeljenja za javni registar Vlade Distrikta Brčko.

Na temelju upisa u matičnu knjigu izdaju se izvod i uvjerenje. Izvod iz matične knjige rođenih sadrži posljednje podatke koji su upisani u matičnu knjigu rođenih do vremena izdavanja izvoda.

Izvođe i uvjerenja iz matičnih knjiga rođenih izdaje matičar.

PRAVO NA LIČNU KARTU

Lična karta je javna isprava kojom se dokazuje identitet: činjenica mjesta i datuma rođenja, prebivališta, odnosno boravišta za raseljenu osobu i državljanstvo BiH. Osoba koja **nije upisana u matičnu knjigu rođenih** ne može imati ličnu kartu zato što je upravo izvod iz matične knjige rođenih (rodni list) obavezujući dokument koji se prilaže uz zahtjev za izdavanje lične karte. Lična karta može se izdati državljaninu BiH starijem od 15 godina, a mlađem od 18 ukoliko ima prebivalište u BiH, i to na vlastiti zahtjev ili na zahtjev roditelja/zakonskog zastupnika. Ta lična karta se izdaje s rokom važenja od dvije godine. Posjedovanje lične karte za osobe mlađe od 18 godina nije obavezno. Ličnu kartu izdaje nadležno tijelo prema prebivalištu državljanina, osim u slučaju izdavanja lične karte raseljenim osobama, kada se nadležnost organa utvrđuje prema boravištu raseljene osobe. Nadležno tijelo je dužno da najkasnije u roku od 15 dana nakon podnošenja zahtjeva izda ličnu kartu podnositelju zahtjeva - ako utvrdi da podnositelj ima pravo na nju. Za izdavanje lične karte ne plaća se taksa.

Prilikom prvog podnošenja zahtjeva za izdavanje lične karte uz zahtjev se podnosi i dokaz o državljanstvu BiH i, ako se to zahtijeva, dvije fotografije odgovarajuće veličine koje vjerno prikazuju lice podnositelja zahtjeva.

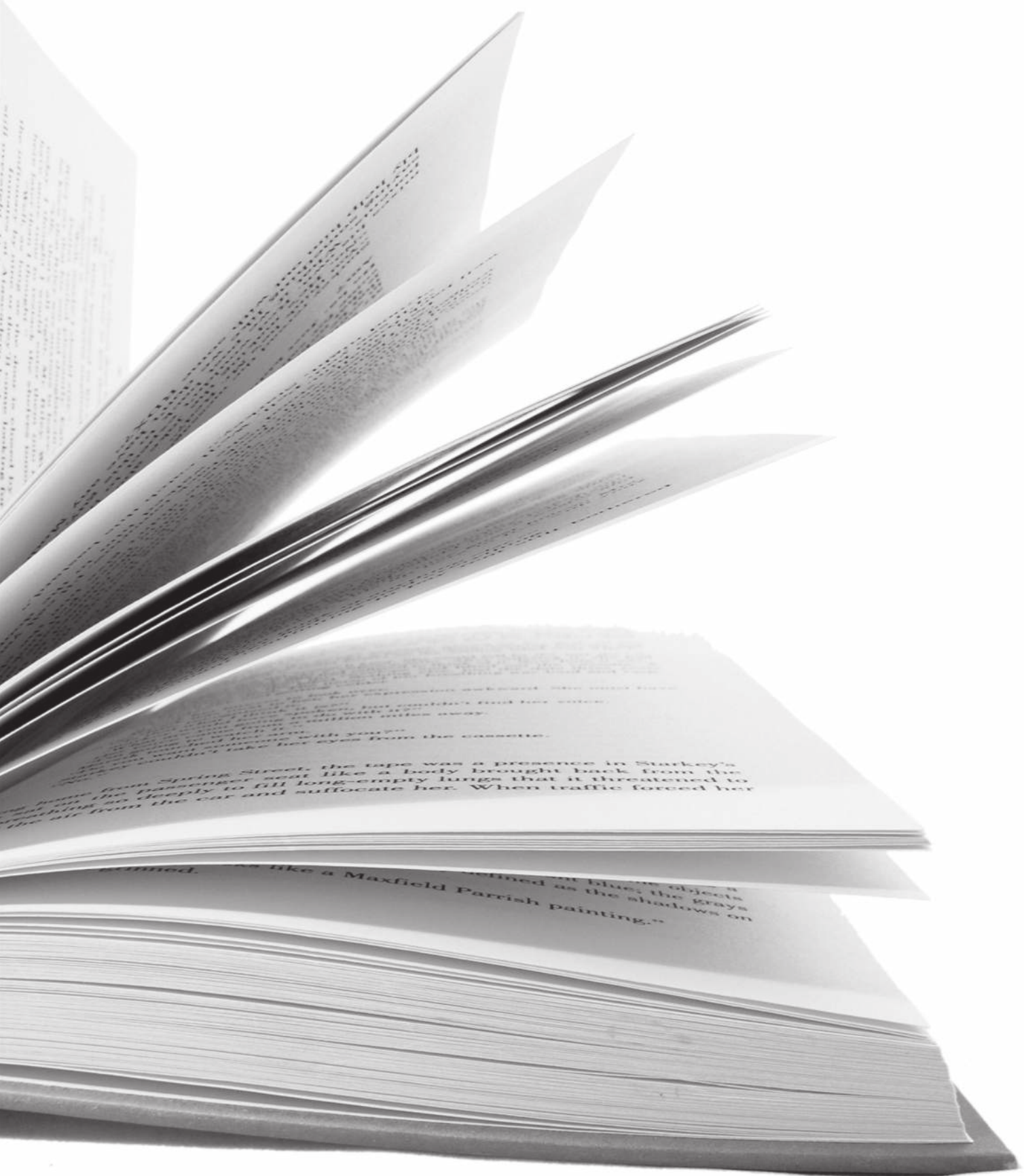
PRAVO NA PASOŠ

Pasoš je vrsta putne isprave kojom se dokazuje identitet i državljanstvo BiH.

Djeca imaju pravo na vlastiti pasoš, a mogu biti upisana u pasoš jednoga roditelja/zakonskog zastupnika, do isteka pasoša.

Za dijete zahtjev za dobivanje pasoša podnosi jedan roditelj uz suglasnost drugoga roditelja, izuzev ako se jedan roditelj ne vodi kao nestala osoba, ako mu je nepoznato prebivalište ili boravište, ako je nedostupan državnim organima nadležnim za izdavanje putne isprave i ukoliko sud u odluci o staranju nad djetetom jednom roditelju nije izričito uvjetovao suglasnost oba roditelja za izdavanje pasoša njihovu malodobnom zajedničkom djetetu.

Dijete koje nije upisano u matičnu knjigu rođenih ne može ostvariti pravo na putnu ispravu.

PRAVO NA OBRAZOVANJE

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini uređuje oblast predškolskog odgoja i obrazovanja.

PREDŠKOLSKO OBRAZOVANJE

Cilj predškolskog odgoja i obrazovanja je da se u skladu sa naučnim dostignućima najmlađoj generaciji osiguraju svi uvjeti za optimalan tjelesni, intelektualni, emocionalni i socijalni razvoj, odnosno uspješan daljnji odgoj i obrazovanje.

Zadaci predškolskog odgoja i obrazovanja su:

- psihofizički razvoj djeteta i formiranje osnovnih higijenskih navika,
- razvoj intelektualnih i fizičkih sposobnosti djeteta,
- razvoj radoznalosti kod djeteta i omogućavanje sticanja elementarnih znanja o prirodi, životu i radu ljudi, te obogaćivanje dječijeg iskustva,
- njegovanje i obogaćivanje dječijeg stvaralaštva i sposobnosti izražavanja govorom, pokretom, likovnim i muzičkim izrazom u igri i drugim aktivnostima,
- zadovoljavanje potreba djece za igrom i zajedničkim životom, te uticaj na pozitivan emocionalni i socijalni razvoj djeteta, formiranje moralnih osobina, patriotizma, radnih, kulturnih navika i individualnosti djece,
- smanjivanje primarnih negativnih posljedica i sprečavanje nastajanja sekundarnih teškoća kod djece s teškoćama u razvoju,
- zdravstveni odgoj i obrazovanje,
- pripremanje djece za daljnji odgoj i obrazovanje.

U ustanovama predškolskog odgoja i obrazovanja primaju se sva djeca, od navršene prve godine do polaska u školu, koja mogu po ocjeni psihologa boraviti u grupi.

U specijalnim zavodima i specijalnim osnovnim školama primaju se djeca sa smetnjama u psihičkom i tjelesnom razvoju.

U ustanovama socijalne zaštite primaju se djeca bez roditeljskog staranja.

U jaslice se primaju djeca od jedne do tri godine starosti na cjelodnevni boravak.

U vrtić se primaju djeca uzrasta od tri godine do polaska u školu na cjelodnevni boravak.

UPIS DJECE U VRTIĆ

U skladu sa Pravilnikom o prijemu i boravku djece u vrtić, dokumentacija za upis prvi put djeteta u cjelodnevni, poludnevni, satni i noćni boravak je:

ZA DIJETE

1. Ljekarsko uvjerenje ne starije od mjesec dana,
2. Aplikacija o upisu,
3. Izvod iz matične knjige rođenih,
4. Fotografija (novija, formata za pasoš).

ZA RODITELJE ILI STARATELJA

1. Kopije ličnih karata oba roditelja/staratelja (ne ovjeravati),
2. Kopija prijavnice o mjestu boravka oba roditelja/staratelja (ne ovjeravati),
3. Mjениčna izjavu (ovjeriti u općini).

Ko može ostvariti pravo na subvenciju troškova boravka djece u vrtićima?

Pravo na subvencioniranje troškova boravka djece u predškolskim ustanovama na području Kantona Sarajevo mogu ostvariti djeca zaposlenih roditelja ili čiji je jedan roditelj zaposlen, a drugi redovan student, čiji prihod po članu domaćinstva ne prelazi 35% prosječne plaće pod uvjetom da ispunjava ostale kriterije za ostvarivanje prava na dječiji dodatak.

Obaveznih 40 sati predškolskog odgoja !!!

Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini propisano je da je u godini pred polazak u školu, **obavezno 40 sati** predškolskog odgoja za svu djecu tog uzrasta.

ZDRAVSTVO

ŠTA JE TO ZDRAVSTVENA ZAŠTITA?

Zdravstvena zaštita je skup mjera, aktivnosti i postupaka na unapređenju prava na život, očuvanju i poboljšanju zdravlja ljudi koje poduzimaju entiteti, distrikt, kantoni, općine, zdravstvene ustanove i drugi.

Da bi se ostvarila zdravstvena zaštita u FBiH i RS-u osoba mora biti zdravstveno osigurana po bilo kojem osnovu. Pravo na zdravstvenu zaštitu stječe se i ostvaruje u mjestu prebivališta ili privremenog boravišta.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti svakom građaninu zajamčeno je pravo na zdravstvenu zaštitu.

U ostvarivanju zdravstvene zaštite svaki građanin ima neotuđivo pravo na:

- pristupačnu zdravstvenu uslugu standardnog kvaliteta i jednakog sadržaja utvrđenu pravilima zdravstvenog osiguranja,
- naknadu štete koja mu je nanesena pružanjem neodgovarajuće zdravstvene zaštite, u slučaju dokazane stručne greške,
- slobodan izbor porodičnog liječnika, doktora medicine i doktora stomatologije u skladu sa odredbama zakona i pravilima zdravstvenog osiguranja,
- hitnu neodložnu medicinsku pomoć u trenutku kad mu je ona potrebna, kao i mnoga druga prava.

Pravo na zdravstvenu zaštitu obuhvata:

- primarnu zdravstvenu zaštitu,
- specijalističko-konsultacijsku,
- bolničku zdravstvenu zaštitu,
- pravo na lijekove,
- pravo na korištenje ortopedskih i drugih pomagala,
- u hitnim slučajevima pravo liječenja u drugim kantonima, drugom entitetu i Distriktu Brčko te u inozemstvu (pod određenim uvjetima).

Građani su dužni svoja prava na zdravstvenu zaštitu koristiti u skladu sa zakonom i uputama o liječenju koje im daje porodični liječnik, odnosno doktor medicine i doktor stomatologije. Građani su lično odgovorni ako se ne pridržavaju ovih uputa.

ŠTA ZNAČI BITI ZDRAVSTVENO OSIGURAN?

Stjecanje prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja uređeno je Zakonom o zdravstvenom osiguranju FBiH i RS-a.

Obaveznim zdravstvenim osiguranjem osigurava se se osiguranicima i članovima porodice osiguranika pravo na korištenje zdravstvene zaštite po zakonu i propisima donesenim na osnovu zakona.

Status osigurane osobe ostvaruje se na osnovu podnesene prijave na obavezno zdravstveno osiguranje i dokumentacije kojom se dokazuje zakonska osnova osiguranja, a utvrđuje se u nadležnom zavodu zdravstvenog osiguranja.

Obavezno zdravstveno osiguranje zasniva se na načelima uzajamnosti i solidarnosti.

Prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja ostvaruju samo osobe kojima je zavod zdravstvenog osiguranja utvrdio status osigurane osobe, što se dokazuje zdravstvenom legitimacijom koju je izradio nadležni organ.

Od utvrđenog statusa zavisi obim prava i obaveza iz obaveznog zdravstvenog osiguranja.

Osiguranicima pripada pravo na:

- zdravstvenu zaštitu,
- nadoknadu plaće za vrijeme bolovanja (samo za zaposlene),
- druga prava u skladu sa zakonom.

Svojstvo osigurane osobe moguće je steći po osnovu ličnog osiguranja, na osnovu srodstva sa osiguranikom i kao poseban oblik osiguranja koji obuhvata određeni broj prava.

U obaveznom zdravstvenom osiguranju osobe stječu status kao:

- osiguranici,
- osigurane osobe – članovi porodice osiguranika,
- druge osobe osigurane u određenim okolnostima.

Status osiguranika stječu:

Prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju RS-a i FBiH zdravstveno osiguranje mogu ostvariti:

- osobe u radnom odnosu,
- osobe koje samostalno obavljaju djelatnost (same uplaćuju doprinos),
- osobe koje se bave poljoprivredom (uplaćuju samostalno doprinose),
- nezaposlene osobe prijavljene u službi za zapošljavanje,
- penzioneri putem PIO-a,
- osobe smještene u socijalne ustanove i osobe koje primaju stalnu socijalnu pomoć,
- djeca do polaska u školu i osobe starije od 65 godina (u FBiH uplate vrši kantonalni organ uprave a u RS-u djeca do 15 godina imaju mogućnost prijave poslovnici Fonda zdravstvenog osiguranja u mjestu prebivališta),
- za učenike do 18 godina i studente do 26 uplate osiguranja vrši kantonalno ministarstvo obrazovanja, a u RS-u prijave idu preko Fonda zdravstvenog osiguranja.

Zdravstvenom knjižicom dokazuje se pravo na zdravstveno osiguranje, a ona se ovjerava u zavodu zdravstvenog osiguranja svakog mjeseca.

U oba entiteta vlastito osiguranje za djecu stariju od 15 godina koja se ne školuju redovno može se dobiti prijavom službi za zapošljavanje, s tim da je u FBiH ograničen rok za prijavu a u RS-u nije.

Nezaposlene osobe koje nisu prijavljene u službi za zapošljavanje a koje primaju trajnu socijalnu pomoć, kao što su starije osobe ili osobe bez ikakve školske spremne, pravo na ovjeru zdravstvene knjižice imaju preko centra za socijalni rad.

Vanredni student pravo na zdravstveno osiguranje može ostvariti prijavom službi za zapošljavanje.

Osigurane osobe po osnovu članova porodice osiguranika:

- bračni ili vanbračni supružnik (muž ili žena),
- djeca (rođena u braku, van braka, usvojena ili pastorčad i druga djeca ako ih osiguranik izdržava),
- roditelji (otac, majka, očuh, maćeha, usvojitelj) ako ih osiguranik izdržava,
- unuci, braća, sestre, djed, baka, ako su nesposobni za samostalni život i rad i ako nemaju sredstava za izdržavanje pa ih osiguranih izdržava.

Osobe osigurane u određenim okolnostima:

- osobe koje učestvuju u javnim radovima,
- osobe koje učestvuju u civilnoj zaštiti,
- članovi dobrovoljnih vatrogasnih organizacija koje vrše dužnosti po propisima,
- učenici srednjih škola i studenti koji nisu članovi porodica osiguranika,
- osobe nesposobne za samostalan život i rad, u skladu s propisima socijalne zaštite (korisnici stalne novčane pomoći),
- osobe povrijeđene na radu i oboljele od profesionalne bolesti.

Osnovni paket zdravstvenih prava na nivou FBiH stupio je na snagu 1. aprila 2009. godine. Osnovni paket definira neophodan nivo zdravstvenih usluga koji se pod jednakim uvjetima pruža svim osiguranicima u FBiH. Osnovnim paketom osiguranicima se garantira pravo na lijekove sa esencijalne liste lijekova, koje moraju biti u svim kantonima, minimum ortopedskih pomagala, kao i zdravstvene usluge iz primarne, specijalističko-konsultacijske i bolničke zdravstvene zaštite.

KAKO OSOBE KOJE NISU OSIGURANE MOGU PRISTUPITI ZDRAVSTVENOJ ZAŠTITI?

U FBiH je donesen Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju u januaru 2009. a u RS-u Pravilnik o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite u maju 2007., koji su doprinijeli smanjenju broja neosiguranih osoba. Dodatno, u FBiH je u aprilu 2009. usvojena Odluka o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava i Odluka o maksimalnim iznosima neposrednog učešća osiguranih osoba u troškovima korištenja pojedinih vidova zdravstvene zaštite u osnovnom paketu zdravstvenih prava, što bi sve trebalo doprinijeti većoj jednakosti u ostvarivanju prava na teritoriji FBiH.

U sklopu osnovnog paketa zdravstvenih prava u FBiH definiran je i paket zdravstvenih prava za neosigurane osobe. Tu su prava djece do 18 godina i studenata do 26 godina života potpuno izjednačena s pravima osiguranih osoba.

Donošenje ovih paketa ujedno je i odgovor na pitanje **šta u slučaju bolesti neosiguranih osoba**.

Odlukom se predviđa i paket zdravstvenih prava za neosigurane osobe, i to za djecu do 18 godina života isti paket kao i za osigurane, te paket prava za neosigurane osobe preko 18 godina života, što uključuje:

- hitnu medicinsku pomoć u stanjima koja mogu ugroziti život,
- liječenje teških zaraznih bolesti,
- zdravstvenu zaštitu u toku trudnoće i poroda,
- zdravstvenu zaštitu duševnih bolesnika koji mogu ugroziti svoj život i život drugih osoba,
- zdravstvenu zaštitu u slučaju specifičnih hroničnih bolesti,
- zdravstvenu zaštitu oboljelih od progresivnih neuromišićnih oboljenja, cerebralne paralize, multiple skleroze, paraplegije i kvadriplegije, epilepsije,
- zdravstvene usluge koje se obavljaju s ciljem doniranja organa u svrhu presađivanja i zdravstvene usluge u vezi sa darovanjem krvi.

Kako je regulirano pitanje zdravstvene zaštite djece u FBiH i u RS-u? Šta u slučaju kada roditelji nemaju zdravstveno osiguranje?

Djeca osiguranika zdravstveno su osigurana:

- do navršениh 15 godina života, a ako su na redovnom školovanju do kraja redovnog školovanja, a najkasnije do 26 godine života;
- ako su zbog bolesti prekinula redovno školovanje, u tom slučaju imaju pravo na zdravstveno osiguranje za vrijeme trajanja bolesti;
- ako postanu potpuno i trajno nesposobna za rad za vrijeme trajanja redovnog školovanja: sve dok traje ta nesposobnost i ako ih osiguranik izdržava onda trajno imaju zdravstveno osiguranje;
- ako su bez roditelja a osiguranik ih je uzeo na izdržavanje, ili ako imaju roditelje a osiguranik ih izdržava zbog bolesti ili drugih okolnosti u kojima se nalaze roditelji.

Novi Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju, čija je primjena počela 1. januara 2009. godine, uveo je izmjene kojima se osigurava direktna zdravstvena zaštita djece i mladih do 18 godina i do 26 godina ako su na redovnom školovanju. S ovim izmjenama Zakona o zdravstvenom osiguranju u Federaciji BiH veliki procenat djece i mladih ljudi stekao je zakonsko pravo na osiguranje (procjene su se kretale do 300.000 ljudi mlađih od 26 godina bez zdravstvenog osiguranja u Federaciji BiH).

Početak primjene osnovnog paketa za neosigurane osobe, što se odnosi na djecu do 18 godina i neosigurane osobe preko 18 godina, može otpočeti kada se za to osiguraju sredstva u budžetima kantona i općina za ove namjere, kao i donošenje Upute o načinu ostvarivanja prava neosiguranih osoba.

Zakon o zdravstvenom osiguranju RS-a, Pravilnik o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite i Pravilnik o sadržaju i obimu prava na zdravstvenu zaštitu i participaciji, na sličan način kao i u FBiH dodatno uključuje djecu do 15 godina života na obavezno zdravstveno osiguranje (pravilnici su stupili na snagu 2007. godine).

Kako je ovo pitanje regulirano kada su u pitanju trudnice?

Zakonima o zdravstvenom osiguranju i u FBiH i u RS-u propisano je da učešću u troškovima zdravstvene zaštite ne podliježu žene u toku trudnoće i do godinu dana djeteta.

Žene su u ostvarivanju trudnoće i materinstva oslobođene plaćanja participacije za lijekove i liječenje.

Primarna zdravstvena zaštita naročito provodi brigu o zdravstvenoj zaštiti žena za vrijeme trudnoće, porođaja, nakon porođaja, te o drugim potrebama žena.

Već od 2007. godine u RS-u je kod tri kategorije stanovnika postignuta stopostotna obuhvaćenost zdravstvenim osiguranjem: djeca do 15 godina, osobe preko 65 godina i trudnice i porodilje do navršene jedne godine života djeteta. Za ove kategorije građana ovjera zdravstvene knjižice se vrši čak i onda kada doprinos za zdravstveno osiguranje nije uplaćen.

Obim prava iz osnovne zdravstvene zaštite (plaćane i neplaćene zdravstvene usluge) razlikuje se po kantonima na nivou FBiH. Tako u praksi postoje razlike oko plaćanja porođaja (participacije). Porođaj je u nekim kantonima besplatan, u drugim nije.

Odlukama o utvrđivanju osnovnog paketa se generalno ujednačava zdravstvena zaštita na nivou FBiH i smanjuje diskriminacija na teritorijalnom nivou. Naprimjer, usluge porođaja bi sad trebale biti oslobođene participacije u svim kantonima, što do sada nije bio slučaj.

U RS-u u obim osnovnih prava ulazi pravo na dvije umjetne oplodnje, dok u FBiH ne postoji. Preventivne mjere i pregledi (mamografija, Papa-test) negdje su u okviru liste prava, odnosno besplatni, negdje nisu.

Invalidne osobe bez obzira na stepen invalidnosti putem centara za socijalni rad mogu ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu.

Boračka populacija može ostvariti pravo na zdravstvenu zaštitu putem boračke invalidske zaštite /BIZ/.

PRAVO NA RAD

Evropska Konvencija o ljudskim pravima i slobodama garantira svim ljudima pravo na rad. Pravo na rad u Bosni i Hercegovini regulirano je Zakonom o radu.

NAČINI I ROKOVI PRIJAVLJIVANJA NEZAPOSLENIH OSOBA

Nezaposlena osoba i osoba koja traži posao ima pravo prijaviti se kantonalnoj službi za zapošljavanje (u daljnjem tekstu: Služba) u mjestu prebivališta ili boravišta, radi uvođenja u odgovarajuću evidenciju.

Aktivno traženje posla i raspoloživost za rad, pored uvjeta propisanih Zakonom, podrazumijevaju sva djelovanja nezaposlene osobe i Službe usmjerena na pronalaženje zaposlenja koje odgovara stručnim, radnim i osobnim sposobnostima i vještinama nezaposlene osobe.

Aktivno traženje posla obuhvata:

- a) redovno javljanje službi za zapošljavanje,
- b) podnošenje molbi poslodavcima i javljanje na oglase i konkurse,
- c) pridržavanje programa profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije.

Pridržavanje programa profesionalne orijentacije, obuke i prekvalifikacije podrazumijeva:

- učešće nezaposlene osobe u grupnom informiranju,
- individualna savjetovanja u cilju utvrđivanja stručnih, radnih i osobnih sposobnosti i sklonosti nezaposlene osobe,
- učešće u organiziranim aktivnostima prekvalifikacije, dokvalifikacije i stručnog osposobljavanja.

Podaci o aktivnom traženju posla vode se uz karton nezaposlene osobe.

Nezaposlena osoba dužna je da se redovno javlja službi, a najmanje jedanput u roku od:

- **30 dana - ako ostvaruje pravo na novčanu naknadu i penzijsko i invalidsko osiguranje;**
- **60 dana - ako ostvaruje pravo na zdravstvenu zaštitu;**
- **90 dana - ako ne ostvaruje prava po osnovu nezaposlenosti.**

Osoba koja traži posao a nema status nezaposlene osobe nije dužna da se redovno javlja Službi.

PRESTANAK VOĐENJA NEZAPOSLENE OSOBE U EVIDENCIJI

Služba će prestati voditi u evidenciji nezaposlenih osobu ako se:

1. ispunji bilo koji uvjet iz člana 3.b stav 1. Zakona,
2. provjerom utvrdi da je dala netačne ili nepotpune podatke,
3. provjerom utvrdi da prihodi nezaposlene osobe prelaze gornju granicu utvrđenu članom 3. stav 2. Zakona,
4. ne ispunjava uvjete aktivnog traženja posla i raspoloživosti za rad propisane ovim Pravilnikom,
5. dva puta uzastopno nije dostupna ovlaštenoj osobi Službe na način i u vrijeme iz člana 8. ovog Pravilnika, i ako se ne odazove na naknadno upućeni pisani poziv,
6. odbije ponuđeni odgovarajući posao,
7. za vrijeme obavljanja pripravničkog staža.

Aktivnosti iz stava 1. tačka 5. ovoga člana, bez gubljenja statusa nezaposlene osobe, ne mora provoditi nezaposlena osoba za vrijeme privremene nesposobnosti za rad i žena za vrijeme trudnoće na osnovu potvrde nadležnog liječnika, kao i žena nakon poroda u razdobljima za koje joj je utvrđeno pravo na naknadu.

UGOVOR O RADU

Ugovor o radu ne može se zaključiti sa osobom koja nije navršila 15 godina života. Osoba između 15 i 18 godina života (u daljnjem tekstu: maloljetnik) može se zaposliti pod uvjetom da od ovlaštenog liječnika ili nadležne zdravstvene ustanove pribavi potvrdu kojom dokazuje da ima opću zdravstvenu sposobnost za obavljanje tih poslova.

Svaka radno sposobna osoba sa navršenih 18 godina može zaključiti radni ugovor uz prethodno pribavljeno ljekarsko uvjerenje o sposobnosti za rad.

Zakonom o radu utvrđeno je zaključivanje Ugovora o radu koji sadrži sljedeće činjenice: radno vrijeme, visinu plate, prestanak ugovora o radu, ostvarivanje prava i obaveza iz radnog odnosa, zaključivanje kolektivnih ugovora, mirno rješavanje kolektivnih radnih sporova i druga pitanja iz radnog odnosa, ako drugim zakonom nije drugačije određeno.

Zaključivanjem Ugovora o radu između poslodavca i zaposlenika zasniva se radni odnos.

Osoba koja traži zaposlenje, kao i osoba koja se zaposli, ne može biti stavljena u nepovoljniji položaj zbog rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, rođenja ili kakve druge okolnosti, članstva ili nečlanstva u političkoj stranci, članstva ili nečlanstva u sindikatu, tjelesnih i duševnih poteškoća u pogledu angažiranja, obrazovanja, unapređenja, uvjeta i zahtjeva rada, otkazivanja Ugovora o radu ili drugih pitanja koja proističu iz radnog odnosa.

Ugovor o radu zaključuje se:

1. na neodređeno vrijeme;
2. na određeno vrijeme.

Ugovor o radu koji ne sadrži podatak u pogledu trajanja, smatrat će se ugovorom o radu na neodređeno vrijeme. Ugovor o radu na određeno vrijeme ne može se zaključiti na period duži od dvije godine.

BESPRAVNO IZGRAĐENA NASELJA ILI OBJEKTI I PROCES LEGALIZACIJE

Bespravno izgrađena naselja ili objekti su bilo koje ljudsko naselje u kojem su stambeni objekti izgrađeni bez odgovarajućih dozvola ili stanovnici nemaju zakonsko pravo na korištenje zemljišta. Iako se ne zna tačan broj Roma čije pravo korištenja nije zaštićeno, vjeruje se da je to značajan procenat građana romske nacionalnosti u BiH.

Nezvanično se procjenjuje da postoji oko stotinu bespravno izgrađenih romskih naselja, u preko 30 općina, u kojima ukupno živi oko 22.000 ljudi, a skoro isti broj ljudi živi u individualnim objektima koji također nisu legalizirani.

Stanovnici bespravno izgrađenih naselja ili objekata nemaju zakonom zaštićenog prava na pristup i korištenje zemljišta i imovinu na kojoj sada žive i zbog toga uvijek postoji rizik za njihovu deložaciju - uklanjanje.

Ovaj rizik je nekada uvećan ako su prisutni i neprimjereni uvjeti stanovanja, nemogućnost korištenja javnih službi, prijevoza, pristupa školama, bolnicama...

Problem bespravno sagrađenih objekata-kuća imaju i drugi građani Bosne i Hercegovine. Nema zvaničnih podataka o kojem broju bespravno sagrađenih objekata je riječ, pretpostavlja se da je skoro 20-25% objekata u procesu legalizaciji ili postoji potreba da budu procesuirani. Ovakva situacija naročito je izražena u prigradskim i seoskim područjima, zbog čega su neka sela i dalje bez asfaltiranih puteva, struje, vodovodno-kanalizacionih sistema i dr.

Veličina problema kao i zakonska obaveza vlasti da rješavaju probleme nelegaliziranih objekata rezultirala je donošenjem više propisa o legalizaciji bespravno sagrađenih objekata u Bosni i Hercegovini (u oba entiteta).

ŠTA JE LEGALIZACIJA?

Legalizacija podrazumijeva donošenje rješenja o naknadnoj urbanističkoj saglasnosti, naknadnom odobrenju za građenje i naknadnoj upotrebnoj dozvoli u skladu sa Zakonom o prostornom uređenju.

Postupak prilikom legalizacije bespravno sagrađenog objekta je sljedeći:

Prva stvar koja se mora uraditi jeste podnošenje zahtjeva za izdavanje naknadne urbanističke saglasnosti u svrhu legalizacije objekta.

Formular zahtjeva za legalizaciju dobije se u općini i na njemu je jasno naznačeno koji dokumenti moraju biti priloženi uz zahtjev za izdavanje naknadne urbanističke saglasnosti.

Zahtjev mora sadržavati:

- ažurnu geodetsku podlogu,
- kopiju katastarskog plana sa posjedovnim listom i identifikacijom starog primjera,
- idejni projekat ili idejno rješenje,
- postojeće stanje infrastrukture.

KOME SE TREBA OBRATITI?

Organu (općini) za urbanizam i prostorno uređenje u mjestu gdje se objekat nalazi.

Dokumenti se prikupljaju u općinskoj službi za urbanizam i prostorno uređenje, gdje će se dobiti sve potrebne informacije o tome gdje i na koji način se može osigurati svaki pojedinačni dokument.

KOLIKO ĆE KOŠTATI PRIKUPLJANJE DOKUMENATA?

Pod naknadama koje treba platiti prije donošenja naknadnog odobrenja za građane podrazumijevaju se sljedeće naknade: naknada za dodijeljeno zemljište, naknada za pogodnost lokacije – renta, naknada za uređenje građevinskog zemljišta i naknada za promjenu namjene poljoprivrednog zemljišta ako se radi o takvom zemljištu.

Koliko će to koštati, zavisi od općina, kantona ili zone u kojoj je objekat građen.

Idejni projekat ili idejno rješenje rade certificirane firme i to košta oko 500 KM, što zavisi od veličine objekta.

ŠTA SE SMATRA BESPRAVNO IZGRAĐENOM GRAĐEVINOM?

- Bespravno izgrađena građevina je građevina čija je gradnja započela ili je završena bez odobrenja za građenje. To su građevine pri čijoj je izgradnji odstupljeno od odobrenja za građenje, kao i građevine dograđene ili dozidane bez odobrenja za građenje.
- Legalizirati se mogu samo oni objekti koji su izgrađeni do određenog datuma, preciziranog propisom o legalizaciji bespravno izgrađenih objekata.
- Propisi o legalizaciji bespravno izgrađenih objekata propisuju koji se objekti neće moći naknadno legalizirati te se u tom kontekstu uglavnom spominju objekti izgrađeni na lokaciji aktivnog klizišta, u zonama saobraćajne i energetske infrastrukture, na rudnom, odnosno eksploatacijskom polju, u zaštićenim prirodnim područjima ili područjima spomenika kulture itd.

PROCES LEGALIZACIJE

Ako podnositelj zahtjeva za legalizaciju ne posjeduje dokaz o pravu vlasništva ili pravu korištenja zemljišta radi građenja, obavezan je podnijeti dokaz da je pokrenuo postupak pred nadležnim sudom ili organom u kojem se utvrđuje njegovo pravo vlasništva ili pravo korištenja radi građenja.

Ovo u praktičnom smislu znači sljedeće:

Imate situacije:

- a) bespravno sagrađenog objekta-kuće na svom zemljištu ili
- b) bespravno sagrađenog objekta-kuće na zemljištu drugog vlasnika (općinsko zemljište).

I. Bespravno sagrađeni objekat (kuća) na vlastitoj parceli - zemljištu:

Podnijeti zahtjev za izdavanje urbanističke saglasnosti (koja se u pravnom rječniku naziva „naknadna urbanistička saglasnost“) iz razloga što ste bespravno izgradili objekat-kuću, a potom želite istu legalizirati.

Uz zahtjev obavezno priložiti:

- kopiju katastarskog plana (radi dokaza lokacije na kojoj je izgrađen objekat-kuća, što će utvrditi da li je objekat na građevinskom ili nekom drugom zemljištu koje bi moglo biti od interesa za javnost bez obzira da li ste ili ne vlasnik parcele);
- zemljišnoknjižni izvadak – dokaz vlasništva nad parcelom: ko i u kom omjeru je vlasnik gdje je objekat-kuća sagrađena, naročito kod slučajeva gdje je zemljište isparcelisano na više suvlasnika (u zaostavinskom postupku iza roditelja, braća i sestre se najčešće javljaju kao suvlasnici dijela ili neko treći);
- posjedovni list (pokazat će da li ste pravni posjednik parcele i u kom omjeru);
- ažuran geodetski snimak sa skicom parcele sa ucrtanom građevinom na istoj izrađen od strane ovlaštene organizacije (izvedbeni projekat). Ažurni geodetski snimak nije ništa drugo do geodetski nalaz koji pokazuje da li je objekat sagrađen na kvalitetnoj zemljišnoj podlozi (nema opasnosti od klizišta ili tonjenja objekta-kuće, zatim stvarno stanje objekta sa svim njegovim opisom o površini objekta-kuće, broj prostorija, broj spratova, broj otvora na objektu-kući, vrstu građevinskog materijala i sve ono što sadrži detaljan projekat za izgradnju objekta-kuće, „nacrt-tlocrti – bokocrt“).
- Ukoliko ste vlasnik zemljišta na kojem je izgrađen objekat to nije i sigurnost da će objekat biti legaliziran ukoliko urbanističkim planom ta lokacija nije u građevinskoj zoni.
- Ako se objekat-kuća nalazi u vangrađevinskoj zoni (npr. poljoprivredno zemljište) obavezno se podnosi zahtjev za izmjenu namjene kako bi poljoprivredna zona na osnovu rješenja općinske Službe za prostorno uređenje zemljište proglasila dozvoljenim građevinskim zemljištem (što nije problem u slučaju da je to vangradska sredina). U slučaju da se ta lokacija ili zemljište nalaze u nekoj od gradskih sredina gdje urbanističkim planom nije predviđena gradnja onda taj objekat neće moći biti legaliziran prije izmjene urbanističkog plana ili njegovog dijela.

Objekat-kuća neće biti legalizirana ukoliko se isti nalazi na lokaciji koja se nalazi u području vodozaštitne zone, zaštitne tampon zone, naprimjer deponije gradskog otpada ili drugih zona koje nisu dopuštene za individualno građenje zbog većeg javnog interesa.

Urbanistička saglasnost izdaje se na period od jedne (1) godine dana i u tom periodu imate obavezu podnijeti zahtjev za izdavanje građevinske dozvole. U slučaju da iz bilo kog razloga niste u određenom roku podnijeli zahtjev za građevinsku dozvolu imate mogućnost da dan prije isteka važenja urbanističke saglasnosti zatražite produženje iste također na period od godinu dana. U naročito komplikiranim okolnostima urbanistička dozvola daje se i na duži period od jedne, ali ne više od pet godina.

ŠTA AKO PROPUSTITE ROKOVE?

Ovo pitanje je različito riješeno u kantonima. Negdje je to regulirano Zakonom o građenju, dok su neki kantoni donosili uredbu kojom su se rokovi za podnošenje zahtjeva ograničavali te zbog složenosti procedura i produžavali.

Ako zahtjev za legalizaciju nije podnesen u predviđenim rokovima, ne gube se prava za podnošenje zahtjeva za legalizaciju objekta, ali je procedura mnogo složenija i teža. Stranka može i dobro je da podnosi zahtjev kad za to ima potrebu i priliku.

II. Ako niste vlasnik zemljišta na lokaciji gdje je objekat (kuća) sagrađen

U tom slučaju procedura legalizacije objekta (kuće) je ista, ali mnogo kompliciranija i s veoma malim izgledima za pozitivno rješenje, odnosno izdavanje urbanističke saglasnosti, ali nije i nemoguće. Ako je objekat sagrađen u građevinskoj zoni, te je na tom dijelu urbanističkim planom dozvoljena individualna izgradnja, mogućnosti za dobijanje pozitivnog rješenja su veće.

Ako ste dobili urbanističku saglasnost (bez obzira na vlasnički status zemljišta – vaš ili tuđi), proces legalizacije našeg objekta ili kuće doveli ste u veoma izglednu situaciju dobijanja građevinske dozvole (naknade građevinske dozvole).

Urbanistička saglasnost izdaje se na period od jedne (1) godine i u tome periodu imate obavezu podnijeti zahtjev za izdavanje naknadne građevinske dozvole. U slučaju da iz bilo kog razloga niste u određenom roku podnijeli zahtjev za građevinsku dozvolu, imate mogućnost da dan prije isteka važenja urbanističke saglasnosti zatražite produženje iste, također na period od godinu dana. U naročito kompliciranim okolnostima urbanistička dozvola daje se i na duži period od jedne godine, ali ne više od pet (5) godina.

Uz zahtjev za izdavanje naknadne građevinske dozvole potrebno je priložiti:

- kopiju rješenja o naknadnoj urbanističkoj saglasnosti,
- dokaz o pravu vlasništva ili pravu korištenja zemljišta radi građenja,
- projekat izvedenog stanja.

Dokaz o plaćenim naknadama koje proizlaze iz Zakona o građevinskom zemljištu (zavisno od zone u kojoj se gradi, naknada-taksa za građevinsko zemljište može iznositi do 105,00 KM po jednom kvadratnom metru). Da bi se smanjio iznos naknade za građevinsko zemljište, postoje mogućnosti u kojima se mogu koristiti beneficije koje su omogućene zakonskim propisima, zavisno od toga koju beneficiju možete koristiti (stalni korisnici socijalne pomoći, socijalno ugrožene kategorije stanovništva, demobilizirani borci, organizatori otpora 1991. godine, ratni vojni invalidi, šehidske porodice i slično).

KAD SE SMATRA DA JE PROCEDURA KONAČNO ZAVRŠENA I DA JE OBJEKAT LEGALIZIRAN?

Dobijanjem urbanističke saglasnosti samo je stvoren preduvjet da se krene u legalizaciju objekta, što znači da objekat još uvijek nije legaliziran.

Nakon dobijene pravosnažne urbanističke saglasnosti (važi jednu godinu, ali se može produžiti još jednu godinu) potrebno je kompletirati i ostale saglasnosti, kao što su:

- pravosnažna urbanistička saglasnost,
- izvod iz katastra za pripadajuću građevinsku parcelu,
- dokaz o pravu građenja,
- glavni izvedbeni projekat u dva primjerka,
- saglasnosti pribavljanje u postupku (elektroenergetska, vodoprivredna i dr.),
- te zahtjev za izdavanje naknadne građevinske dozvole.

Svaka od saglasnosti košta zavisno od kantona u kojem se nalazi.

U postupku izdavanja naknadne građevinske dozvole utvrđuju se imovinskopravni odnosi, što je naj-složeniji dio administracije u postupku legalizacije objekta, naročito ako se ispostavi da je više suvlasnika lokacije – parcele na zemljištu.

Nakon što se izda naknadna građevinska dozvola, uz prethodno plaćene takse (koje su veoma skupe, po kvadratnom metru do 105,00 KM), potrebno je podnijeti zahtjev za upotrebnu dozvolu (u narodu se kaže tehnički prijem objekta, koji također košta i kojeg plaća podnositelj zahtjeva).

Nakon što se dobije pravosnažna upotrebna dozvola (jer se mora ispoštovati rok za eventualne žalbe drugih), podnosi se zahtjev za uknjižbu objekta u katastar. Time se procedura završava i ukoliko se poslije toga pojavi bilo ko sa eventualnim zahtjevom nema nikakvih mogućnosti da mu taj zahtjev bude pozitivno riješen.

CARE International NWB

Hasana Kaimije 11, 71 000 Sarajevo

Tel.: +387 (33) 536 790

Fax: +387 (33) 536 791

E mail: care@carenw.org

Web: www.carenw.org

